

emphasizes the increases on expert's conclusions of high standards within the all spheres of social practice, distinguishes the main functions of humanitarian and psychological expertise in education – analytical, prognostic, normative, evaluative, investigative, developmental. The author defines the expert opinion to be a method of investigating and solving problem situations by the experts who master special knowledge, ways of choosing the most reasoned decisions. The author also underlines the necessity of theoretical and practical psychologist-expert's professional training. Further investigations can presuppose grounding new targets of practical psychologist training toward carrying expert activity and theoretical and methodological aspects of its providing.

Key words: *expertise, expertise activity, humanization of the education, humanitarian and psychological expertise in education, psychologist-expert's professional training.*

Отримано: 11.07.2014 р.

УДК 159.923

Янкевич С.М.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДО РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Янкевич С.М. Модель формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками. У статті об'рунтовано модель формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками, визначено, що необхідними умовами її дієвості є забезпечення комплексного впливу визначених психологічних чинників на готовність майбутніх фахівців освітньої галузі.

Крім цього, в роботі показано, що результатом конструювання моделі стала наочна демонстрація основних компонентів готовності майбутніх фахівців освітньої галузі у взаємозв'язку із виділеними психологічними чинниками їх формування, відображено взаємозв'язки діагностованих показників із методами і способами їх формування, а також демонстрація взаємозв'язків між компонентами та групами психологічних чинників готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Ключові слова: *особистість, соціально дезадаптовані підлітки, готовність емпатія, альтруїзм, відчуття громадянського обов'язку, вербальна креативність, комунікативна толерантність, прийняття інших, стресостійкість, самоконтроль, індивідуально-психологічна адаптованість.*

Янкевич С.М. Модель формирования готовности специалистов образования к работе с социально дезадаптированными подростками. В статье обоснована модель формирования готовности специалистов образования к работе с социально дезадаптированными подростками.

ками, определено, что необходимыми условиями ее действенности является обеспечение комплексного воздействия определенных психологических факторов на готовность будущих специалистов образования.

Кроме этого, в работе показано, что результатом конструирования модели стала наглядная демонстрация основных компонентов готовности будущих специалистов образования во взаимосвязи с выделенными психологическими факторами их формирования, отражена связь диагностированных показателей с методами и способами их формирования, а также демонстрация взаимосвязи между компонентами и группами психологических факторов готовности к работе с социально дезадаптированными подростками.

Ключевые слова: личность, социально дезадаптированные подростки, готовность, эмпатия, альтруизм, чувство гражданского долга, вербальная креативность, коммуникативная толерантность, принятие других, стрессоустойчивость, самоконтроль, индивидуально-психологическая адаптированность.

Актуальність дослідження. Створення моделі формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками виходило із необхідності конструювання з окремих елементів (компонентів) цілісного абстрактного образу реальності з невідомими властивостями для підтвердження припущення про сутність зв'язків між складовими частинами змодельованої системи. Модель при цьому виступає як об'єкт теоретичного, кількісного і якісного дослідження, є джерелом емпіричних та теоретичних знань.

Моделювання в освітньо-професійній підготовці фахівців привертало увагу науковців у ракурсі теорії та практики проектування освітніх систем, системних змін професійної освіти у вищій школі та дослідження впливу психолого-педагогічних інновацій на процес професійної підготовки та готовність спеціаліста до професійної діяльності

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми.

У сучасній вітчизняній та закордонній психології все частіше звертається увага дослідників на проблему підготовки фахівців різного профілю діяльності до роботи із подолання дитячої дезадаптації. Так, Арифудіна Р.У. досліджувала особливості професійної підготовки соціальних педагогів до роботи із дітьми з девіантною поведінкою, Ромашина Е.В. вивчала формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів у вузі до роботи із дітьми-інвалідами, Яценко І.Г. виділила педагогічні умови формування готовності психологів до роботи із сім'ями та дітьми "групи ризику", Лобанова А.В. описала специфіку підготовки спеціалістів із профілактики адиктивної поведінки в умовах інноваційного навчання у вузі. Також дослідження із вказаної проблематики проводили К.А. Абульханова-Славська, М.Й. Боришевський, Б.С.

Братусь, А.В. Брушлинський, Ф.Е. Василюк, М.І. Воловікова, В.В. Знаков, В.А. Єлісеєва, С.Д. Максименко, В.Д. Шадрикова та інші.

Мета дослідження розкриття змісту моделі розвитку психологічних чинників готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками та особливостей її застосування в ході реалізації тренінгової програми.

Основний виклад матеріалу. З метою всебічного теоретичного й експериментального наукового дослідження процесу формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками ми використовували метод моделювання – дослідження явищ і процесів за допомогою моделей.

Розробляючи модель формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками (див. рис. 1), ми дотримувалися таких положень: у моделі мають бути відображені всі складові об'єкта, який досліджується (мета, психологічні умови, компоненти, показники, психологічні чинники готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками як результат реалізації визначених психологічних умов формування їхньої готовності до роботи з даною категорією осіб); складові моделі мають бути взаємопов'язані між собою у єдиний комплекс.

Метою підготовки фахівців освітньої галузі, яка була конкретизована у нашому дослідженні, визначено: формувати духовно-психологічний, соціально-психологічний та особистісно-психологічний компоненти готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками. Для досягнення поставленої мети, зазначеної у моделі, були комплексно задіяні психологічні чинники готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Основоположним елементом розробленої моделі формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками як результату впливу комплексу психологічних чинників були визначені та реалізовані в процесі експериментального дослідження психологічні умови:

- 1) забезпечення комплексного впливу визначених психологічних чинників готовності на особистість майбутніх фахівців освітньої галузі;
- 2) об'рунтування адекватного психодіагностичного інструментарію як засобу отримання об'єктивних знань про феномен психологічної готовності та розвитку її окремих компонентів у майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками;
- 3) цілеспрямоване формування духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готов-

ності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками на основі визначених психологічних чинників;

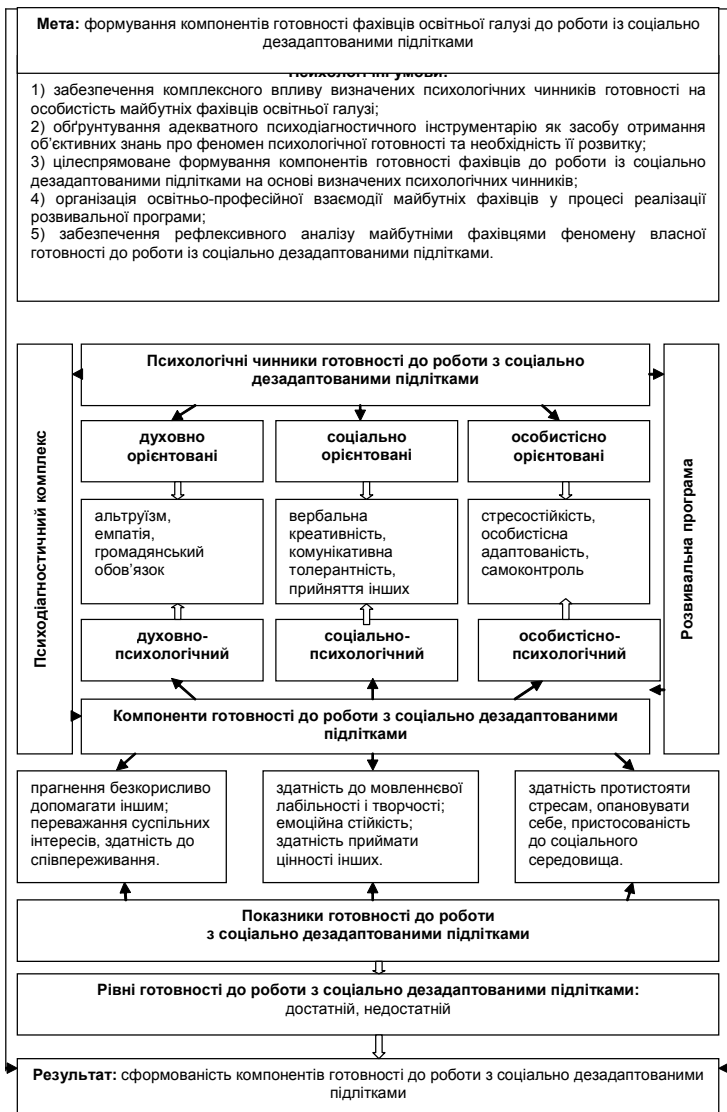

Рис. 1. Модель формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками

4) організація освітньо-професійної взаємодії майбутніх фахівців освітньої галузі (практичних психологів та соціальних педагогів) у процесі реалізації розвивальної програми;

5) забезпечення рефлексивного аналізу майбутніми фахівцями освітньої галузі власних професійних можливостей, зокрема феномену власної готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Забезпечення комплексного впливу визначених психологічних чинників готовності на особистість майбутніх фахівців освітньої галузі відбувалося шляхом використання у структурі розвивальної програми комплексних вправ і завдань, у яких виявлялися різноманітні чинники розвитку готовності та її окремих компонентів.

Цілеспрямоване формування духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками на основі визначених психологічних чинників відбувалося у процесі проведення занять розвивальної програми; при цьому здійснювався вплив на розвиток окремих компонентів готовності через тематичні блоки занять – так звані "духовний", "соціальний" та "особистісний" блоки.

Дослідження компонентів готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками на основі визначених психологічних чинників відбувалося на основі методів експертного опитування та тестування. За допомогою опитування експертів визначено групи чинників та конкретні чинники, які впливають на процес формування духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності. За допомогою психологічних методик, доповнених методами спостереження, вивчалися структурні елементи готовності – прояви альтруїзму, емпатії, почуття громадянського обов'язку, комунікативної толерантності, вербальної креативності, здатності до прийняття інших, особистісної адаптованості, самоконтролю та стресостійкості.

У процесі реалізації психологічних умов відбувався розвиток духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками на основі реалізованих у структурі занять розвивальної програми психологічних чинників. Наприклад, розвиток альтруїстичних якостей майбутніх фахівців як важливого структурного утворення духовно-психологічного компонента готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками відбувався за допомогою занять "духовного" блоку розвивальної програми; при цьому забезпечувалася рефлексія аналізованих психологічних

ситуацій та вправ у контексті готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Сформованість кожного компонента готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками на основі визначених психологічних чинників визначалася за певними критеріями і показниками.

Сформованість духовно-психологічного компонента готовності визначалася за критеріями розвиненості альтруїзму, емпатії та громадянського обов'язку, що, у свою чергу, визначалося такими показниками: спрямованістю на альтруїзм, чутливістю до потреб та проблем оточуючих, великодушністю, емоційною чуйністю, товариськістю, високим рівнем відчуття громадянського обов'язку, високою здатністю приймати світогляд партнера, прагненням безкорисливо допомагати іншим, ставлення на перший план чужих потреб, а не власних, перенесення акценту із матеріальних на духовні цінності.

З метою формування особистісно-психологічного компонента використовувалися завдання і вправи "особистісного" блоку занять розвивальної програми; наприкінці кожного заняття застосовувалися питання для рефлексії майбутніх фахівців освітньої галузі, які мотивували їх до поглибленого самоаналізу, самопізнання та сприяли розвитку особистісно-психологічного компонента готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Результати реалізації визначених психологічних умов перебували у взаємозв'язку і взаємозалежності між собою. Зокрема, високий рівень сформованості духовно-психологічного компонента готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками обумовлював позитивну динаміку формування соціально-психологічного компонента. Адже усвідомлення важливості духовних чинників для ефективної професійної взаємодії з соціально дезадаптованими підлітками спонукає майбутніх фахівців до удосконалення власних соціально-комунікативних якостей.

Водночас, розвиненість духовно-психологічного та соціально-психологічного компонента готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками сприяє розвитку особистісно-психологічного компонента, що включає особистісну адаптованість, стресостійкість і самоконтроль. Водночас це відображає комплексний вплив психологічних чинників на розвиток усіх компонентів готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками і результативність комплексної реалізації всіх психологічних умов.

Тому результативність розвивальної програми визначалася на основі реалізації сукупності всіх психологічних умов і комплексного

поєднання сформованості всіх трьох компонентів готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками за такими рівнями: достатнім і недостатнім.

Достатній рівень розвитку духовно-психологічного компонента готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками, відповідно до результатів психодіагностики, характеризувався високим рівнем спрямованості на альтруїзм, високим та середнім рівнем емпатії, досить високим і високим рівнем розвитку почуття громадянського обов'язку; соціально-психологічного компонента – високим рівнем комунікативної толерантності, високим і середнім (з тенденцією до високого) рівнем прийняття інших, дуже високим і високим рівнем вербальної креативності; особистісно-психологічного компонента – високим рівнем особистісної адаптованості, низьким рівнем піддаваності стресу, високим рівнем самоконтролю.

Достатній рівень готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками був властивий майбутнім фахівцям, які виявляли достатній рівень розвитку усіх її компонентів (за результатами тестування, опитування, спостереження за студентами під час інтерактивної взаємодії, рефлексії свого професійного зростання).

Недостатній рівень розвитку духовно-психологічного компонента готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками, відповідно до результатів психодіагностики, характеризувався низьким рівнем спрямованості на альтруїзм, дуже високим, низьким та дуже низьким рівнем емпатії, задовільним і незадовільним рівнем розвитку почуття громадянського обов'язку; соціально-психологічного компонента – середнім та низьким рівнем комунікативної толерантності, низьким і середнім (з тенденцією до низького) рівнем прийняття інших, середнім, нижчим за середній та низьким рівнем вербальної креативності; особистісно-психологічного компонента – середнім та низьким рівнем особистісної адаптованості, високим та нейтральним рівнем піддаваності стресу, середнім та низьким рівнем самоконтролю.

Недостатній рівень готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками був властивий майбутнім фахівцям, які виявляли недостатній рівень розвитку хоча б одного з усіх її компонентів (за результатами тестування, опитування, спостереження за студентами під час інтерактивної взаємодії, рефлексії свого професійного зростання).

Результатом впровадження моделі є достатній рівень сформованості духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками на ос-

нові реалізації розвивальної програми, побудованої на основі виділених психологічних чинників формування цього феномена.

Виходячи з описаної вище моделі психологічної готовності фахівців освітньої сфери до роботи із соціально дезадаптованими підлітками та необхідності розвивального впливу на сформовані на недостатньому рівні компоненти психологічної готовності, розроблено розвивальну програму.

Формувальний експеримент складався із трьох етапів, спрямованих на реалізацію завдань дослідження: впровадження програми розвитку готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками, перевірку її дієвості, а також розробки рекомендацій, спрямованих на оптимізацію процесу підготовки зазначених фахівців.

Аналіз останніх наукових досліджень виявив наявність значної кількості розвивальних методів та засобів, спрямованих на становлення духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності. Їх конструювання здійснювалося з огляду на розроблений Л.М. Карамушкою технологічний підхід, відповідно до якого у структурі розвитку кожного компонента готовності виокремлено змістовно-смысловий, діагностичний та корекційно-розвивальний аспекти.

Змістовно-смысловий аспект розвитку духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності передбачає застосування таких форм освітньо-професійної підготовки, які здатні забезпечити повне усвідомлення майбутніми фахівцями освітньої галузі зміст та специфіку професійної взаємодії із соціально дезадаптованими підлітками.

У контексті зазначеного аспекту розвитку духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності використано метод групових дискусій, оскільки йому характерно властиві характеристики тестів та ділових ігор. Кожен учасник тренінгової групи аналізував індивідуальні та колективні думки й поведінку членів групи, оскільки тут відкриваються можливості оцінки як індивідуального потенціалу членів групи, так і їх здатність аргументовано відстоювати власну точку зору, переконувати інших в її правильності. Учасники групової дискусії також набувають деяких професійних знань з проблеми готовності та навичок колективної взаємодії.

Таким чином, зазначений аспект розвитку духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності орієнтований на необхідність формування когнітивної сфери майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками, а саме на розуміння сутності понять

"особистісна дезадаптованість", "готовність до роботи", "психологічні чинники готовності" та ін. Тому запропонована програма орієнтована не лише на забезпечення розвивального ефекту, а й на формування певної системи знань про особливості роботи практичних психологів та соціальних педагогів із соціально дезадаптованими підлітками.

Діагностичний аспект розвитку духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності передбачав проведення двох діагностичних зрізів. На першому етапі виявлялися психологічні чинники готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками та їх особливості; на другому етапі, який відбувався після впровадження розвивальної програми, виявлялася динаміка розвитку духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності, а також досліджувався вплив визначених психологічних чинників на становлення компонентів готовності.

Діагностичний компонент також охоплював методи та форми роботи, спрямовані на самопізнання та рефлексію особистісних властивостей, важливих для успішної роботи із соціально дезадаптованими підлітками. Його реалізація починалася під час узагальнення результатів першого діагностичного зрізу. Рефлексія власних професійно важливих якостей у контексті готовності до взаємодії із соціально дезадаптованими підлітками дає можливість усвідомити важливість пізнання власного внутрішнього світу, своїх можливостей як передумов ефективної професійної діяльності.

Розвивальний аспект процесу формування духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності реалізувався через застосування методів, що забезпечували особистісні зміни, важливі для ефективної професійної взаємодії із соціально дезадаптованими підлітками. Ключовими методами на цьому етапі були спеціально підібрані або розроблені тренінгові вправи, призначені для розвитку компонентів готовності на основі впливу визначених психологічних чинників. З огляду на аналіз даних, отриманих під час першого діагностичного зрізу, основою запропонованої програми є тренінг "Розвиток компонентів готовності майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками".

Висновки. Таким чином, з метою всебічного теоретичного й експериментального наукового дослідження процесу формування готовності фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками використано метод моделювання. Основоположним елементом розробленої моделі визначено психологічні умови: забезпечення комплексного впливу визначених психологічних чинників на готовність

майбутніх фахівців освітньої галузі; цілеспрямоване формування духовно-психологічного, соціально-психологічного та особистісно-психологічного компонентів готовності на основі визначених психологічних чинників; організація освітньо-професійної взаємодії у процесі реалізації розвивальної програми; забезпечення рефлексивного аналізу феномену власної готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Результатом конструювання моделі стала наочна демонстрація основних компонентів готовності майбутніх фахівців освітньої галузі у взаємозв'язку із виділеними психологічними чинниками їх формування, показ взаємозв'язків діагностованих показників із методами і способами їх формування, а також демонстрація взаємозв'язків між компонентами та групами психологічних чинників готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками.

Список використаних джерел

1. Аминов Н.А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. Аминов, М. Молоканов // Психологический журнал. – 1990. – № 5. – Т. 2. – С. 104-110.

2. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учеб. пособ. / В. Д. Шадриков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Логос, 1996. – 320 с.

3. Чепелева Н. Особистісна підготовка практикуючого психолога / Н. Чепелева // Основи практичної психології. – К. : Либідь, 1999. – С. 242-249.

4. Рождественський Ю. Т. Ретроспектива методів підтримки, розкриття та саморозкриття потенційних можливостей професіонала / Ю. Т. Рождественський // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. – II част. – II розд. – К. – Луцьк, 1994. – С. 299-319.

5. Практична психологія у системі освіти. Питання організації та методики: матеріали на допомогу шкільним психологам, соціальним педагогам, класним керівникам / за заг. ред. В. Г. Панка. – К., 1995. – 131 с.

6. Моргун В. Ф. Проблема профілювання та спеціалізації у концепції підготовки практикуючих психологів / В. Ф. Моргун // Психологічна освіта в системі вищої школи. – К., 1997. – С. 110-111.

Spisok vikoristanix dzherel

1. Aminov N.A. O komponentah special'nyh sposobnostej budushhih shkol'nyh psihologov / N. Aminov, M. Molokanov // Psihologicheskij zhurnal. – 1990. – № 5. – Т. 2. – S. 104-110.

2. Shadrikov V. D. Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka : ucheb. posob. / V. D. Shadrikov. – [2-e izd., pererab. i dop.]. – M. : Logos, 1996. – 320 s.
3. Chepeleva N. Osobistisna pidgotovka praktikujuchogo psihologa / N. Chepeleva // Osnovi praktichnoji psihologiji. – K. : Libid', 1999. – S. 242-249.
4. Rozhdestvens'kij Ju. T. Retrospektiva metodiv pidtrimki, rozkrittja ta samorozkrittja potencijnih mozhlivostej profesionala / Ju. T. Rozhdestvens'kij // Mental'nist'. Duhovnist'. Samorozvitok osobistosti. – II chast. – II rozd. – K. – Luc'k, 1994. – S. 299-319.
5. Praktichna psihologija u sistemi osviti. Pitannja organizaciji ta metodiki: materiali na dopomogu shkil'nim psihologam, social'nim pedagogam, klasnim kerivnikam / za zag. red. V. G. Panka. – K., 1995. – 131 s.
6. Morgun V. F. Problema profiljuvannja ta specializaciji u koncepciji pidgotovki praktikujuchih psihologiv / V. F. Morgun // Psihologichna osvita v sistemi vishhoi shkoli. – K., 1997. – S. 110-111.

Yankevich S.M. Model formation preparedness education industry professionals to work with socially maladjusted adolescents. The article describes the content model of the educational sector preparedness experts to work with socially maladjusted adolescents. It was determined that for the full theoretical and experimental research of the process of formation of preparedness education industry professionals to work with socially maladjusted adolescents used modeling method. The fundamental element of the developed model defined psychological conditions: providing comprehensive impact identified psychological factors on the willingness of future specialists of the educational sector; purposeful formation of spiritual and psychological, social, psychological and personality and psychological components of readiness based on certain psychological factors; organization of educational and professional interaction in the implementation of developmental programs; provide reflective analysis of the phenomenon of their own willingness to work with socially maladjusted adolescents.

The result was the construction of the model a clear demonstration of the basic components of future professionals in the field of educational relationship with the selected psychological factors of their formation, showing the relationships of diagnosed parameters of methods and ways of their formation, and to demonstrate the relationships between components and groups of psychological factors readiness to work with socially maladjusted adolescents.

Key words: *personality, social maladjusted adolescents, willingness, empathy, altruism, sense of civic duty, verbal creativity, communicative tolerance, acceptance of others, stress, self-control, individual psychological adaptation.*

Отримано: 19.04.2014 p.